

HISTORICAL SCIENCES

«КОРАБЛІ ПУСТЕЛІ» НА БЕРЕГАХ ДНІПРА: ЕПІЗОД З ІСТОРІЇ КИЄВА ДОБИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Герасимов Тимофій Юрійович,

д.і.н., доцент

Вінницький національний технічний університет

м. Вінниця, Україна

Вітюк Олександр Олегович,

к.і.н., старший викладач

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

Вступ. Період Першої світової війни став для Києва часом масштабних соціально-економічних та урбаністичних викликів. В умовах воєнної мобілізації, дефіциту ресурсів і транспортної кризи міська влада шукала нестандартні рішення для забезпечення життєдіяльності міста. Одним із таких стало залучення верблюдів – подія, яка восени 1916 р. викликала широкий резонанс у пресі та суспільстві. Поява цих тварин на київських вулицях є показовим прикладом адаптації міського господарства до умов війни та демонструє, як локальні потреби інтегрувалися в ширші логістичні процеси.

Транспортна криза у Києві була органічною частиною тогочасної загальноімперської проблеми. Мобілізація мільйонів коней для фронтових потреб позбавляла тиллові міста основного тяглового ресурсу. Залізниці, перевантажені військовими вантажами, не могли повною мірою обслуговувати цивільні потреби. Саме в цьому контексті погляди київських посадовців звернулися до альтернативних тягових ресурсів – і, зокрема, до верблюда, чия роль у господарській та військовій логістиці людства нараховує тисячоліття.

Мета роботи – дослідити закупівлю та використання верблюдів як прояв

адаптації міського господарства і вписати епізод у ширший контекст воєнної мобільності доби Першої світової війни.

Матеріали та методи. Для написання роботи автори послуговувалися матеріалами київської («Киевлянин», «Южная копейка») та російської загальноімперської («День», «Новое время», Земледельческая газета) преси досліджуваного періоду. Методологічну основу становить мікроісторичний підхід – для аналізу культурного та символічного виміру події в контексті повсякденного життя воєнного міста. Крім того, використано проблемно-хронологічний (висвітлення розгортання паливної кризи та заходів із її подолання) та порівняльно-історичний (зіставлення київського досвіду з практикою інших воюючих держав) наукові методи.

Результати та обговорення. Восени 1916 р. Київ опинився у критичній ситуації із забезпеченням паливом. Більшість коней було реквізовано армією, а залізничні перевезення перебували під контролем військових. Уповноважений із забезпечення міста паливом, член Державної Думи А. І. Савенко, звернувся до головного начальника постачання армій Південно-Західного фронту з повідомленням, що всі труднощі у справі забезпечення населення дровами зводяться до гострої нестачі перевізних засобів, внаслідок чого немає можливості своєчасно доставляти дрова зі складів споживачам [1, с. 3].

У середині жовтня 1916 р. завідувач міськими дров'яними операціями В. Г. Йозефі запропонував придбати у Таврійській губернії партію з кількох сотень верблюдів для перевезення дров. Йозефі вказував, що у міста в лісах є непідвезеними до залізниць і пристаней понад 20 тис. куб. саж. дров і що верблюди з доставкою до Києва обійдуться по 240–260 крб. за штуку. Ідею підтримала міська управа, розуміючи, що верблюди – витривалі тварини, здатні нести великі вантажі на далекі відстані з мінімальними витратами корму. Попри заборону таврійського губернатора на вивіз тварин, військове командування дозволило транспортування 300 верблюдів до Києва [2, с. 5].

Показово, що паралельно з київськими закупівлями аналогічний експеримент розгортався у Святошині. За ініціативи графа Капніста,

уповноваженого заготівельного відділу Всеросійського земського союзу Південно-Західного фронту, в Оренбурзькій губернії було закуплено 8 верблюдів (4 двогорбих і 4 одногорбих, по 232 крб. кожен) для випробування їхньої робочої сили при перевезенні вантажів.

Верблюди були доставлені поїздом на станцію Святошин провідниками-татарами з Оренбурга. Проте вигляд їх був настільки жалюгідний, так вони були змучені й заморені, що про будь-яке випробування відразу не могло бути й мови. Провідники порадили надати тваринам тривалий відпочинок і добре годування – сіно та ячмінь. Тим часом на складі виготовили спеціальні верблюжі вози та хомути. Після місяця відпочинку і посиленого годування верблюди виглядали на славу. Запряжені у вози і навантажені поклажею спочатку у 50 пудів, а потім і до 100, вони здійснювали «пробіги» у кілька десятків верст із незвичайною легкістю, плавно крокуючи вперед. Екзотичний вигляд верблюдів незмінно збирав численних цікавих. Особливо бурхливо «реагували» на них коні, не звиклі до верблюдів: заглядевши їх, кидалися геть і виявляли ознаки сильного хвилювання [3, с. 3].

Поява «кораблів пустелі» у Києві наприкінці 1916 р. стала однією з найбільш обговорюваних подій міського життя. Поки тварини були в дорозі, в місті для них вже облаштовували спеціальні стайні [4, с. 4].

Фотографії верблюдів, які перевозили дрова Хрещатиком і Володимирською вулицею, поширювалися у пресі, викликаючи поєднання захоплення та подиву. Для мешканців Києва, звиклих до образів коней і волів, поява «кораблів пустелі» в урбаністичному ландшафті була своєрідним зіткненням Сходу та Заходу. Цей образ набував символічного значення: екзотична тварина ставала маркером війни, нестачі та водночас міської винахідливості.

Водночас, преса фіксувала гостроту загальноекономічної ситуації через несподівані цінові порівняння. Зокрема, зазначалося, що оптова вартість 10-пудової свині у найближчих до Петрограда місцевостях сягала 200 крб. – стільки ж, скільки один верблюд. Для пересічного мешканця свиня

обходилася вже по ціні двох верблюдів, оскільки роздрібні ціни свинини вдвічі перевищували оптові [1, с. 3]. Цей парадокс яскраво свідчив про глибину інфляційних процесів у воєнній економіці.

Варто зазначити, що використання верблюдів у Києві не було ізольованим явищем. Протягом Першої світової війни ці тварини активно застосовувалися в арміях Османської імперії, Великобританії, Франції та Росії.

Завдяки своїй здатності переносити підвищену температуру тіла верблюд міг долати великі відстані з невеликою кількістю води чи їжі під тягарем від 550 до 700 фунтів, що перевищувало вантажопідйомність мула (або коня) та осла разом узятих [5, р. 63].

Крім того, той факт, що верблюд міг харчуватися чагарниками та деревами, а не травами, дозволяв утримувати його з меншими витратами, ніж коня. Саме тому верблюд упродовж століть залишався незамінним джерелом транспортної тяги не лише у Середній Азії та на Близькому Сході, а й у степових та напівпосушливих районах Російської імперії. Ці практичні властивості не залишилися поза увагою воєнних і цивільних адміністраторів у роки Першої світової війни. Верблюдів використовували армії Османської імперії, Великобританії, Франції та Росії [6] – і Київ 1916 р. вписується в цей ширший контекст воєнної мобільності, у якій тварини відігравали ключову роль у забезпеченні фронтів і тилів.

У січні 1916 р. було навіть створено Імперський верблюдовий корпус (Imperial Camel Corps), що складався з чотирьох батальйонів: перший і третій були повністю австралійськими, другий – британським, а четвертий – змішаним новозеландсько-австралійським. Для підтримки цих сил з Індії та Єгипту завезли понад 4000 верблюдів. У російській армії верблюди використовувалися для обозів на Кавказі та Південному фронті. У Франції вони залучалися до перевезення вантажів у північноафриканських колоніях [6].

Паралельно існував і дипломатичний вимір «верблюдячого питання» в Росії. Так, повідомлення Російського Генерального Консула в Алжирі привертало увагу до поступового вимирання верблюдів у Північній Африці та

пропонувало розглянути можливість експорту туди російських верблюдів після відновлення торговельно-морського сполучення між портами Чорного та Середземного морів [7, с. 29].

Загалом залучення верблюдів мало не лише господарське, а й культурне значення. Міський простір Києва в роки війни став місцем, де екзотичне поєднувалося з утилітарним. Верблюди символізували як кризу міського господарства, так і здатність міста адаптуватися до екстремальних умов. Сучасні публікації у ЗМІ відтворюють цей сюжет як історичний курйоз [8; 9; 10], але насправді він репрезентує типову для початку ХХ ст. ситуацію – перетин воєнної економіки, імперської мобільності та локальної урбаністики.

Не менш цікавим є питання про сприйняття цього явища містянами. Репортажі зі Святошина та київські хроніки 1916 р. одностайно фіксують: поява верблюдів збирала натовпи цікавих, а тварини викликали жваве обговорення у пресі [3, с. 3; 11, с. 2]. Ця реакція відображає психологічну особливість воєнного часу: в умовах повсякденної тривоги, нестатків і невизначеності незвична подія ставала своєрідним громовідводом, на якому фокусувалася суспільна увага.

Поява верблюдів на київських вулицях відображала глибшу трансформацію міського простору у стані війни, коли навіть звичні символи міського життя набували нових змістів. Місто, що звикло до коней і трамваїв, раптом виявило себе учасником обозної практики, типової для азійських степів. Цей злам повсякденного горизонту сприйняття є одним із найяскравіших виявів того, що Перша світова була тотальною війною – такою, що перебудовувала не лише фронти, а й тил, не лише армії, а й міста.

Висновки. Прибуття «кораблів пустелі» до Києва в 1916 р. є промовистим свідченням взаємозв'язку між глобальними воєнними процесами та локальними потребами урбаністичного середовища. Воно демонструє, як у межах імперських структур відбувалася адаптація міських господарств до умов війни, і як екзотичні елементи ставали частиною повсякденного пейзажу.

Водночас верблюди, тимчасово інтегровані у міське життя Києва, виявилися не лише транспортним засобом, а й символом креативності міської спільноти та її здатності до виживання в умовах глобальної катастрофи. Культурний вимір цієї події – масовий інтерес городян, жваве обговорення у пресі, фотографії «кораблів пустелі» на Хрещатику – свідчить про те, що тилове місто сприймало і осмислювало ознаки воєнного часу по-своєму: з подивом, гумором і, зрештою, прагматизмом.

Нарешті, київський «верблюдячий» сюжет нагадує про важливу методологічну настанову: мікроісторичний епізод, котрий на перший погляд видається курйозним, за умови широкого контекстуального аналізу розкриває глибинні механізми функціонування суспільства на зламі доби – у моменті, коли традиційні ресурси вичерпані, а нові ще не знайдені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верблюды для г. Киева. *Южная копейка*. 1916. 30 октября. С. 3.
2. Закупка верблюдов. *День*. 1916. 10 апреля. С. 5.
3. Святошин. *Киевлянин*. 1916. 26 апреля. С. 3.
4. Закупка верблюдов. *Новое время*. 1916. 22 ноября. С. 4.
5. Inal O. One-Humped History: The Camel as Historical Actor in the Late Ottoman Empire. *International Journal of Middle East Studies*. 2021. № 53 (1). Pp. 57-72.
6. Laundry K. A Bumpy History: Imperial Camel Corps in WWI. URL: <https://www.slq.qld.gov.au/blog/bumpy-history-imperial-camel-corps-wwi>
7. Вымирание верблюдов в Сев. Африке. *Земледельческая газета*. 1915. 12 сентября. С. 29.
8. Михальченко В. Київська екзотика: архівні фото верблюдів в центрі міста понад 100 років тому. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/kyiv/misto/2023-12-03/kievskaya-ekzotika-arhivnyie-foto-verblyudov-v-tsentre-goroda-bolee-100-let-nazad/309566>
9. Даниленко О. Екзотичний Київ: понад 100 років тому центром міста

розгулювали верблюди. URL: <https://bigkyiv.com.ua/ekzotychnyj-kyyiv-ponad-100-rokiv-tomu-czentrom-mista-rozgulyuvaly-verblyudy/>

10. Не викликали подиву: як понад 100 років тому верблюди центром Києва гуляли. URL: <https://my-kiev.com/news/ne-viklikali-podivu-yak-ponad-100-rokiv-tomu-verblyudi-tsentrom-kiyeva-gulyali-12396.html>

11. Верблюды для юго-западного фронта. *Киевлянин*. 1916. 18 февраля. С. 2.